

P U T N O K

IPARI FEJLŐDÉSE A XIX. SZÁZAD MÁSODIK
FELÉTŐL NAPJAINKIG

Készítette: H Ó D Y Éva

P u t n o k, 1961.

LIBR. 5008

Vessünk egy pillantást Putnok közel 700 éves történelmére, igyekezzvén kidomborítani azokat a pozitív erőket, amelyek a fejlődés, az előrehaladás irányában hatottak.

Mert sok minden történt addig ezen a vidéken, amíg a paloc-jogu Putnoky - familia jobbágyainak késői utóda, - aki talán ma bányüzemünk sztahanovista vágárja - munkája végeztével hazatérhet fürdőszobás, összkomfortos modern lakásába és bekapcsolja televíziós készülékét, hogy tájékozódjék a világ dolgairól.

Putnok nevével - amelyet Lenkey Zsigmond egy a Magyar Tudományos Akadémia által díjazott pályaművében a királyi szőlőművelők /puttonosok/ felügyelőjének a "putton - nagy" - nak, vagy "puttonnok"-nak elnevezésével hoz összefüggésbe, először IV. László király 1283-ban kelt oklevelében találunk. Ezen oklevélben a király Putnokot, s a hozzátartozó falvakat Rátölthembéli Olivér két fiának, Raynoldnak és Miklósnek ajándékozta hű szolgálataik jutalmául.

Kettőjük közül Miklós lesz az őse a Putnoky családnak, Putnok évszázadokon át való földesurainak. A család udvarháza, amelyből a későbbiek során Putnok vára alakult ki, a mai kastély helyén az un. várdombon épült.

Meghaladja célkitűzésünket, hogy részletekben menően taglaljuk a Putnokyak családi történetét, amelyet a család krónikusa, Balogh Béla 1894-ben megjelent "Putnok mezőváro" c. művében tulzó alaposággal ismertet. Kétségtelen,

hogy régmúltban egybefonódott a család és a város története, de azt is leszögezhetjük, hogy birtokért viaskodó urak küzdelme a nép számára csupán annyit jelentett, hogy megszokott zsarnokuk helyébe esetenként újat kaptak. Meg kell mégis emlékeznünk két olyan eseményről, amely ezen túlmenően is kihatott a putnoki szegény jobbágyok zsellérek sorsára.

Az egyik a XIV. - XV. században folyó Putnoky - Kakas - féle családi viszálykodás folytán került a krónikába s erről az egykori Gömör - megyei levéltárnak Balogh Béla által ismertetett okmánya szöcszerint így tudósít:

" e közben Kakas Esigmond a Putnoky János kölcsönösen reárontván egymásra, egymás jobbágyaira törnek, azokat össze-visszaverik, vérben fagyva hagyják".

S azt, hogy az ilyfajta erőszakoskodás, amelynek mindig a jobbágy itta meg a levét - nem elszigetelt jelenség volt, bizonyítja a Putnoky családi krónika ugyancsak Balogh Béla által kommentált egy néhány kiragadott adata:

"Putnoky Benédék és László fegyveres kézzel törnek a Bertalan és testvérei házára, s igaloni malmukból minden terményt elvisznek. Jobbágyaikat halálra sebesítik". /1420/

"Osva Kelemen több társával együtt a Putnoky László és Reynold jobbágyait össze-visszaveri, nyilakkal lövöldözi és szénájukat elviszi". /1430/

"Ilsfalfői Tekes János Putnoky Reynold putnoki kuriáját rohánja meg és jobbágyait kardéltre hányja". /1470/

"Putnoky János fegyveres csapatával a Kakasok ellen megy és jobbágyságot megrontván vérben fagyva hagyja". /1485/

A másik történelmi tény, amely nem kevesebb szenvedést okozott Putnok jobbágyságának, az 1388.-iki esztendőhöz fűződik. Ekkor adott ugyanis Zsigmond király Putnoky Jánosnak és utódainak pallosjogot. Sajnos, nem találunk erről adatot, hány bors ellen lázadó jobbágy fejét követelte ez a pallosjog, különösen az olyan időkben, mint a Putnokon is nagy hatást kiváltó Dózsa féle felkelés leverését követő megtorlás sötét évei. De hogy a pallosjog élő jog volt, mindennél jobban bizonyítja az a tény, hogy a mai napig is Nyakvágó nevet viseli ez a Dombocska, ahol hajdan a kivégzéseket tartották.

Putnok körül az elmúlt közel hét évszázad alatt derekasan tombolt a történelem vihara. Elmondhatjuk, hogy keresve nem találunk egy olyan emberöltőt, amikor nyugalomban, békében élhetett volna a nép. Irtotta a török, irtotta a német, és amint azt a fentebbiekből látjuk senyvesztette saját urasága.

Putnok várát 1412-ben egy Perényi féle véres rajtaütés után, hadászatiilag is jelentős eredményé építette ki az akkori uraság, Putnoky János. Pontosan 300 évig töltte be a vár stratégiaiilag fontos hivatást. 1712-ben alakul át Serényi Andrásné Orlay Borbála révén a Serényi grófok főúri lakává. Bástyái, sáncfalai idővel leomlanak, a belső vár szárnyai megsüllyednek, leégnek. Helyreállítás, tatarozás során egyre inkább kastély jellegűt ölt, míg 1867-ben Serényi László megadja kastélyának a mai klasszicizáló stílusát.

A Serényi grófok egykori kastélya, jelenleg Hadirokkant Otthon és napjainkban, ha a kastélyban éldögélő 1919-es hadirokkant veteránnak ebédje után a kastélyparkban szunyókálván megelevenednék otthonénak, Putnok egykori várának története, ugyancsak elélmélkednék, hogy mi minden történt a 3 évszázad során azon hely körül, ahol ma békés öregkorát éli.

Próbáljuk csak meg filmszerű gyorsasággal lepergetni a múlt eseményeit!

1558: Putnok alatt portyázó török csapatokat szór szét Bebek György.

1559: Putnok alatt Veligián béget megfutamtja Telekessi.

1561: Először ostromolja a várat a török. Az ostromot sikerrel veri vissza Putnoky János.

1566: A putnokyak nem hódolnak a császárnak. A várat császári katonaság szelja meg, s a várparancsnok Tömösvári Mihály lesz.

1567: Egy év múlva Besszén bég 3 napi vivés után elfoglalja Putnok várát. Nincs rá adatunk, hogy a török meddig bírja a várat, de

1578: -ban az országgyűlés közzé sorolja putnokot és védelmét Gömör vármegye köteletségévé teszi.

Ezt a feladatot a vármegye váltakozó sikerrel oldja meg.

1588: A Szikszó ellen vonuló Karali fehérvári bég felperzselli Putnokot, de Kákóczi Zsigmond váratlanul megjelenő lovasai elűzik őket Putnok alól.

- 1596: Putnok vára valóságos végvár lesz, mert Eger elestével a török hódoltsági terület egész a vár alatti folyógálgó Sajóig terjed. Szomorú és megpróbáltatásteli évek következnek Putnok várára és népére. A török portyázó csapatok rendszeresen bebecsapnak Putnokra, többször felgyújtják, felperzsélik a várost, elhurcolják az asszonyokat, gyermekeket. Fogságba kerül Putnok János várúr is. Ott is hal meg és vára, amelyet ekkor végvári magyar vitézekkel vegyesen császári zsoldosok is védének, Orlay István tulajdonába kerül.
- 1631: -ből származik Putnok város legősibb körpecsétje, amelynek felirata: "Sigillum confinii Putnok", s amely egy levágott fejet pallósára tűzve tartó páncélos kart ábrázol. Ez a pecsét kétségtelenül arra utal, hogy Putnok confinium= végvár volt, pallósjoggal felruházva.
- 1643: -ban Ferdinánd császár jónak látja a Putnok várában szolgáló császári zsoldosok számát felszaporítani, mert egyre jobban aggasztja a Felvidék növekvő forradalmi hangulata, az akkor még szervezetlen kuruc mozgalom erőteljes térfoglalása. És a császár aggodalma nem volt teljesen alaptalan.
- 1645: -ben a Morva ellen vonuló Rákóczi Zsigmond kiveri a császári zsoldosokat Putnok várából, de az 1645-i békekötés értelmében rövidesen vissza kell adni a várat a császárnak. S hogy mit jelentett Putnok népének a zsoldosok jelenléte, ezt világosan érzékelteti Gömör vármegye.

- 1648: -ből keltezett jegyzőkönyvének alábbi megállapítása:
"s a pusztító harácsoló császári zsoldosok rosszabbul viselik magukat, mint a megyében gyakran harácsoló törökök". A túrhetetlen állapotok arra késztették a felvidéki, s köztük Gömör - megye népét, hogy küldöttséget menesszen Lipót császárhoz, s így kérjen védelmet a hatalmaskodó császári zsoldosok ellen. Eredményt azonban nem érnek el.
- 1653: Véletlen lőporrobbanás súlyosan megrongálja az erődítményeket. Orlay András a vármegye anyagi segítségével kijavíttatja a kárt.
- 1670: Orlay részt vesz a Weselényi féle összeesküvésben. Megfosztják minden birtokától. A vár ura Spork császári tábornok lesz.
- 1672: Rövid időre a kurucok kezére kerül a vár. A császáriak azonban visszavevették, s a megtorlás szörnyű. A Nyársdombon karóba húzzák az elfogott kurucokat, s a velük rokonszenvező putnokiakat.
- 1678: Teleky Mihály erdélyi fővezér beveszi a várat. A Nyársdombon most labancokat húznak karóba.
- 1679: A várban ismét császáriak az urak. Vésztörvényszéket ülnek: újból munkában a Nyársdomb. Itt végzik ki a pártütéssel védett gömöri hazafiakat.
- 1680 - 1684-ig a vár Thököli kezén.
- 1685: - ben a császáriak nehéz ostrom árán visszafoglalják a várat. Az erősen megrongálódott részeket folyamatosan helyreállítják.
- 1699: A kegyetlen Migrelli császári tábornok a várban tartja fogva és itt kivallatja Détéry Mihály és Székely Márton császári önkény ellen lézadó hazafiakat.

1699 - 1703: Vihar előtti csend a várban! A várkastónak közül sokan nemeséget kapnak, Putnokon telepednek meg, a pincésoron építkezni kezdenek. /Dienesek, Bodnások, Fongák, Kocsások/

1705: A vár történetének legdicsőbb éve! A vár Rákócziak hódol. Pály Mihály Rákóczi nevében innen szólítja fegyverbe Gömör megye népét. Is a nép, a szabad palócok és jobbágyok lelkesen sereglenek a Pro libertate zászló alá.

1706: II. Rákóczi Ferenc fejedelem meglátogatja Putnokot.

1711: Lehanyatlak a nagyságos fejedelem szerencse csillaga, s vele együtt a putnoki, gömör nép függetlenségért, szabadságért vívott küzdelmét is elnyomja a Habsburg tulerő. Rövid időre még a császári had rendelkezik be a várban, hogy azután

1713 -ban visszaadja azt gróf Serényi Andrásnak, Orley Borbálának. Putnok várát a Bécsi Heditárnács nem tartotta többé stratégiailag fontosnak. Alcsított körülötte végleg a hadi zaj. Bástyáit megrágtá az idő vasfoga, - kastélyát szelidült. Az egykori vérf-lakból képzett méteres vastagságu kastélyfalak türelmesen kivárták a történelem ítéletét, s a Felszabadulás után örömmel fogadték be az új gazdákat, a rokkán öregeket. A nép elől gondosan elszárvá volt pompás park évezézedes fáit is mosolyogva szemlélik a vasárnaponként alattuk játszózó gyermekhadat.

Rövid kis visszapillantásunkat Putnok múltjára nem fejezhetjük be méltóbban, mint annak ismertetésével, hogy viszonyult városunk népe legújabbkori történelmének megmozdulásához: az 1848-as és 1919-es eseményekhez.

1848-ban 121 putnoki jobbágycsalád nyerte el polgári szabadságjogát, s amikor az újjal elnyert szabadságot meg kellett védelmezni a Habsburg reakció ellen, 251 polgár sereglett a nemzetőrszázadba és fogott fegyvert a császári zsarnok ellen. A nemzetőrszázadnak két komolyabb bevezetéséről emlékezik meg a krónika:

1848 decemberében részt vett a Schlick tábornok ellen vívott Kassabudánéri csatában. Két hónappal később pedig bevetették a hernádvölgyi hadjáratban.

1919-es Tanácsköztársaság idejében a történelem kissé megismételte önmagát: Putnok újra "végvár lett". Városunk osztályhelyzetére döbbsent proletáriátusának herveghatatlan érdemére, hogy megértette és vállalta adottságaiból fakadó azt a nehéz, de megtisztelő feladatot, hogy a cseh és román intervenciók meg-megismétlődő beavatkozási közepette is végéig ki kell tartani a proletárforradalom eszméje mellett.

Sajnos, irásos emléket ezekről az időről alig találtam. Morzsáinkint kellett összeszednem a veteránok és kortársak egyre halványuló emlékeit, hogy összefüggő mozaikká rakjam össze az emléktöredéket. 1919 márciusának utolsó hetében alakult meg községünkben a munkásság legjobbjaiból a Tanácsköztársaság helyi hatalmi szerve: direktórium lépett az akkor már fél éve működő munkástanács helyébe.

Feladata emberfeletti volt: rendet teremteni az uri társadalom és vesztés háború szörnyű csődtömegében. A direktórium szocialista felelősségérzettel és nagy határozottsággal fogott hozzá munkájához. Felneverte a rendelkezésre álló

élelmiszer készleteket, lakásokat, hogy elhelyezhesse a menekülők tömegét és az általános nyomor ellenére is biztosítsa a község népe számára a legszükségesebb élelmet. Gondoskodott arról, hogy a parasztok megműveljék földjeiket, újra termeljen a malom, dolgozzék a kisiparos.

Irányító és szervező munkájára talán semmi sem jellemzőbb, mint az a tény, hogy a malom ebben az időben érte el fennállása óta a legnagyobb termelési eredményét napi 10 vagonnal. A szervezett malmai munkásság helytállását a forradalmi öntudatát mindennél szebben bizonyítja az a tény, hogy ezt a kiemelkedő termelési sikert mindössze 70 dolgozóval valósította meg.

Emlékezzünk meg a direktórium szűkebb vezetőségéről: Trenóczki László elnökről. Győr Lajos alelnökről, Mérész Erzsébetről, Balogh Dánielről és Keka Istvánról. Nem rajtuk mulott, hogy Putnok dolgozó népe már 1919-ben el nem indulhatott végérvényesen a szocializmus útján. Pedig rendkívül nehéz körülmények között kellett helyt állniok.

A török világban a török igyekezett állandó rajtaütéseivel felőrölni Putnok végvárást - a Tanácsköztársaság idején a cseh intervenció csapatai fenyegették nap mint nap Putnokot, amely ebben az időben joggal volt nevezhető a proletárhatalom északnyugati végvárának, hiszen tőlük néhány kilométerre már cseh megszállási zóna húzódtott, ahol a cseh nacionalista légió csapataiban típorta el a proletárhatalmat.

A kortársak visszaemlékezéseiből megállapítható, hogy Putnokot - több kisebb rajtaütéstől eltekintve a proletárha-

talom mintegy három hónapja alatt háromszor támadták meg a csehek.

Az első cseh támadás kudarcba fulladt. A városba befészkelte századnyi légiónista a vöröshadsereg ágyuzására, amely az Aszó körüli tüzelőállásokból történt négy ágyujával hanyatt homlok menekült. Arra sem került sor, hogy a vasutállomásba befutó vörös páncélos vonat harcosai akcióba lépjenek. Ez 1919. április közepe táján történt.

A második cseh támadást még jóval Putnok előtt, az aggteleki úton hátrította el a szervezett malmi munkásság hősi akciója. 1919. május első napjaiban arról értesült a direktórium, hogy századnyi cseh légiónista tart Aggtelek irányából Putnok felé. Szervezett haderő a támadás elhárítására nem állt rendelkezésre. Katonai segítség teljesen reménytelen volt.

A Párt felhívására mintegy 40-45 szervezett malmi munkás fogott fegyvert, elébe ment az ellenségnek és megfutamtotta a tulerőben lévő cseh intervenciós csapatot. Gyönyörű, lelékesítő példát nemzedékünk számára és fényes tanuságtétel arról, hogyan kell a nép hatalmát fegyverrel is megvédeni.

A harmadik cseh támadás időpontja 1919. május végére, június elejére esik. Sajnos, ez a támadás már eredményes volt. Zászlóaljnyi cseh légiónista fészkelődött be városunkba és egy Stofkó nevű szacista főhadnagy vezetésével hajtóvadászatot tartott Putnok haladó érzelmű lakosságára. Vadállati kegyetlenkedéssel gyilkoltatta meg a 18 éves Forra fiút, a két Gottlieb testvért és kiroztatott meg városunkban számtalan becsületes baloldali embert.

Időközben a belső ellenforradalmi erőknek az Entente támogatásával országszerte sikerült vérbe fojtani a Tanácsköztársaságot.

Putnokon a cseh intercenciósokat a román csapatok váltják fel, hogy nyomukban visszatérjenek a bosszúra éhes fehérek. A baloldali emberek megkinzvetése tovább folytatódik. Botoszás a város piacán, bírósági eljárás, börtön a direktórium vezetői ellen.

Tombol a terror! de a hősiesség helytállás emléke túlélt minden erőszakot és elnyomást!

Putnok ipari jellegét az ősi kézművesipar mellett a malomipar és szénbányászat adja meg.

Putnok ipari fejlődésének ismertetésénél először a legrégebbi múltra visszatekintő kézművesiparról emlékezünk meg, majd a malomipar és végül a szénbányászat fejlődést ismertetjük.

A putnoki kézművesiparosság multjára vonatkozólag évszázadokra visszamenőleg nincs történelmileg hitelesnek tekinthető adatunk. De ha elfogadjuk Dobos László úr-nak egy 1931-ben kiadott tanulmányában /a kézművesipari szervezetek fejlődésének története/ írt fejtegetését, azt kell mondanunk, hogy hasonlóan hazánk többi várérösségeihez, Putnok vára körül is kialakult egy kézműves réteg. Erre mutat egyébként Serényi Erzsébet grófnő jobbágyainak urbéri viszonyait tartalmazó 1773 évi urbárium arra vonatkozó adata is, hogy kérdéses időpontban a szabad költözködésű házhelybirtokosok névsorában megemlíti Kocsis és Sebők csizmadíákat.

1825-ben pedig már szervezett társadalmi rétegeként jelentkezik városunk kézműves iparossága. I. Ferenc császár 1825. május 20-án írta alá a putnoki csizmadia céh kiváltságlevelét. Ez a veres bársonyba kötött, pergamenre írt, nemzeti színű zsinórral átfűzött diploma 49 cikkelyben tárgyalja a céh jogait és kötelezettségeit.

Ebben az időben szocialista értelemben vett osztályöntudatról még természetesen nem beszélhetünk. Nem lenne azonban ésszerű tagadni, hogy ezzel a kiváltságlevellel egy új iparos réteg hallatja első ízben szervezeten és tudatosan szavát városunk társadalmi életében. A putnoki kézműveseknek ez a fellépése újszerű és biztató. Rangjuk pedig az új idők szellemét idézi abban a korban, amikor szava csak az urnak volt, a jobbégyleg legfeljebb csak nyögött és sóhajtott.

A legelső számszerű adataink a putnoki kézműves-iparosság szakmai megoszlásáról az 1886. évből való. Ez az év szintén nagyon jelentős az iparosság életében. Ekkor alakult meg 81 taggal a Putnoki Partestület, amelynek első székháza a mai Járási Pártbizottság épületében volt. Érdekes megvizsgálunk a putnoki kisiparosság szakmai megoszlását 1886-ban:

30 csizmadia, 20 magyar szabó, 10 kőműves
4 ács, 3 kovács, 3 lakatos, 3 borbély
3 hentes, 2 pék, 1 szücs, 1 kerékgyártó
1 szijgyártó

A századforduló iparossága tulajdonképpentül kis műhelyében egyedül, esetleg 1-2 inással, segéddel dolgoztatott: megrendelésre

és főleg a putnoki igények kielégítésére. Nem így azonban a híres putnoki csizmadiák és magyar szabók. Ők előre le-
gyártott termékeikkel - /konfekció őse/ - felkeresték a
járás, sőt a megye vásárait, s portékájuk mindenütt igen
közkezdvelt volt.

1886-tól 1910-ig a kézművesiparosság létszáma 81-től 153-
ra szűkött fel, tehát majdnem megkétszereződött.

A századforduló hazánkban általában az ipari prosperitás
időszaka volt. A gyárpar nagy ütemben fejlődött: a nagy
gyáralapítások kora volt ez. A fejlődő gyárpar mellett
azonban ekkor még tudott létezni a kézművesipar is, sőt
az élet megélénkült tempója serkentőleg hatott a kisipar
fejlődésére is. Megmagyarázza továbbá a fejlődést Putnok
szerencsés földrajzi fekvése, s az az adottsága, hogy a
körülötte elterülő un. szárazvölgyi és bányvölgyi falvak-
nak közigazgatási és közlekedési gócpontja. Mindezek kö-
vetkeztében adva volt kisipari termékek állandó felvevő
területe.

Az első világháboru éveit alatt megállt a kézművesipar fej-
lődése, sőt 1920-ban hárommal kevesebb kisiparost tart
számon az Ipartestület, mint 10 évvel előbb. Az ok világos:
az iparosok túlnyomó többségét behívták katonának. Az itt-
honmaradt iparos-feleség vette nem egyszer kezébe az el-
árvult szerszámot. Jó, ha volt egy-egy kisiparos segítsége.
De még így is ki tudta elégíteni a gyár keresletet, mert
hisz a háboru okozta elszegényedés nehéz éveiben kenyérre
is alig tellett, nemhogy új cipőre, butorra stb.

Háboru után évekig nem javult a helyzet. A határt közvetlen Putnok alatt húzták meg, a felvevő terület egy része leszakadt. A községet menekültek tömege lepte meg, a kenyérgondokkal küzdők hasonlóképpen nem tudtak munkát adni azoknak az iparosoknak sem, akik szerencsésen túléltek a vérzivatar, hazajöttek a hozzáláthatnak, hogy rendet teremtsenek az elhagyott portán, műhelyben.

1925-26-tól kezdett javulni az iparosság helyzete. Lassan kihverte az ország a háborus sebeket. Putnok járási székhely maradt, s a környező falvak lakossága is egyre több munkát adott a putnoki iparosságnak. 1930-31-ben már 247 kisiparos elégítette ki az egyre növekvő keresletet. De nem sokáig tartott ez a háboru utáni fellendülés. 1932-33-ban találta magát szemben előfizben a kézműves iparosság azzal a sorsdöntő nagy problémával, hogy lesz-e ereje megküzdeni a gyáripar gyilkos versenyével, van-e valami kiút ebből a reménytelennek tűnő küzdelemből. Mert ez a harc nagyon egyenlőtlen volt. A tőke volt a hatalom ura. A GYOSZ - Gyáriparosok Országos Szövetsége - kormányokat ültetett bársonyszékbe és mozdított el. A kereskedelem kedvező hitelnyújtás mellett kínálta a gyáripar termékeit, a kész ruhát, cipőt stb. S az egyre szomorubb helyzetbe sodródó kisiparost kettős vasmarok fojtogatta: a verseny, s az adó. Sokan beadták iparengedélyüket, és kopogtattak a gyárak kapuján. A tőkés válogathatott a munkacserében és diktálhatta kénye-kedve szerint a munkabéreket. Boldog volt, aki munkát kapott. Az 1930-as évek 246 főnyi kézművesiparosság 1940-42-ben 147-re csökkent.

Sokat és alaposan elbeszélgettem városom idősebb és fiatalabb iparosaival, hiszen számszerű adatom egészen hiányosan

lévén, az 6 elbeszéléseikből igyekeztem képet alkotni kézművesiparosságunk multjáról, helyzetéről. Tőlük hallottam, hogy a második világháboru éveiben nem egy tönkre adóztatott kisiparos számára valósággal megváltás volt a katonai behívó, amely ideig-óráig elodázta a teljes anyagi csődöt.

Felszabadulás után a kisiparoság rendezte sorait és megtette az első, tétova, bizonytalan lépéseit a jövő felé. Nehéz volt megindulása, keserves és problémákkal teli utkeresése. A mult, a polgári életstílus, amelyet egy életen át igyekezett elérni, visszahuzta. A nagyiparral való küzdelemben elszentődött és még ki nem hevert sebek sokasága viszont a kézművesipar helyzetének, feladatainak teljes és gyökeres átértékelést követelte. S a közösség, a társadalom, amely a harmincas évek küzdelmeiben magára hagyta a gyár versenyével viaskodó kézműves, most élén az országot formáló munkásosztállyal a kézművesiparoság segítségére sietett. Megmutatta a válságból kivezető utat.

1848-ban alakult községünkben az első KTSZ: a Vegyesipari KTSZ, 2.000 forint vagyonnal és 30 taggal. S hogy ez az ut helyes volt, mi sem bizonyítja szebben, mint az a tény, hogy ma két virágzó KTSZ dolgozik Putnokon:

- a. A Vegyesipari KTSZ 110 taggal és 800.000 Ft tőkével és a
- b. Lakáskarbantartó KTSZ 67 taggal

Nem kétséges, hogy a ma még önállóan dolgozó 97 kisiparos megfogja érteni, hogy szocialista társadalmunk komoly és szép feladatot ró a kisiparosokra, amikor rájuk bizza az ipari karbantartás, állagmegóvás, valamint speciálisan helyi vonatkozású kisebb beruházás feladatait. A szövetkezésben fejlődő erő elégséges is ezen feladatok elvégzéséhez.

És ugyanekkor soha nem tapasztalt létbiztonságot nyújt, amikor átlagban forint havi jövedelemhez szociális juttatásokhoz, intézményes betegellátáshoz juttatja dolgozó tagjait és nyugdíjhoz a munkában elüregedetteket.

A következőkben vizsgáljuk meg, hogyan fejlődött ki községünkben a közel 150 éves multa visszatekintő malomipar.

Putnok történelmét tanulmányozva egy 1820-ban kelt birtokaranyosítási jegyzőkönyvben találunk arravonatkozóan adatot, hogy városunkban malom volt. Említett jegyzőkönyvnek Serényi grófok ingatlanait felsoroló része ugyanis szószerint a következő megjegyzést tartalmazza: "van egy meglehetős malma a Sajó vizén", tudjuk, hogy ez a "meglehetős" malom többször állt, mint örült. Szárazság idején nem adott elég vizet a Sajó, amikor pedig az olvadás és az esőzések miatt megáradt, elsodorta, megrongálta a malmot. Ezen a bajon segített Serényi László gróf, amikor 1846-ban megásatta az un. Malom - árkot. Mostmár egy zsilip segítségével szabályozni lehetett, hogy a vizimalom mindig megkapja a szükséges vízmennyiséget. Nem ismerjük ennek a kezdeti kis malomnak kapacitását, de feltehetően kevés lehetett Putnok vidék igényeinek kielégítésére, mert a fentebb már említett Serényi gróf 1870-ben jónak látta kicsiny vizimalma helyén egy modern lényegesen nagyobb kapacitású malmalom megépítését. Főleg a helyi és környékbeli birtokosok bevonásával részvénytársaságot alapított 200.000 forint tőkével. A részvényeket szétkapkodták az érdeklődők. Hogyne, amikor az alapítók 1872-re busás osztalék fizetését helyezték kilátásba. A malomépítés terve

azonban nem pénzügyileg, sem műszakilag nem volt kellőképpen megalapozva. Az igaz ugyan, hogy a nehézségek ellenére is szépen haladt az építkezés, olasz cég építette a turbina-csatornát és végezte a belső mély - és vízepítési feladatokat - a tőke azonban idő előtt elfogyott. 1873-ban osztalék helyett pótrészvények jegyzésére hívták fel a részvényeseket, s amikor ezt 1874-ben és 1875-ben is megismételték, végképpen elment a gyors meggazdagodás reményében csalódott részvényesek kedve az egész vállalkozástól. Az alapító Serényi gróf 1 - 2 évig még megkísérelte saját tőkéjéből életben tartani a vállalkozást, de nem sok sikerrel. A részvénytársaság 1877-ben felszámolt. A részvényesek kis veszteséggel visszakapták pénzüket, míg a malom ingatlan értékei /épület, gépek/ a legnagyobb részvényes, Serényi gróf tulajdonában szálltak át. Serényi gróf üzemeltette ugyan malmát, arra azonban már nem tudott áldozni, hogy a gépi berendezést tovább korszerűsítse. Ez csak 1898-ban következett be, amikor a nagy malomkonzern, a Hungári Egyesült Gőzmalmok Rt. megvette a malmot a Serényiek-től.

1900-ban megépült a malom saját kis vizierőműve, majd kétezer is 1908-ban és 1924-ben sor került a gépi berendezés tökéletesítésére.

Borsod Abauj - Zemplényi Malomipari V. putnoki telepe. A legjelentősebb időpont a malom történetében 1948. április 8. Ekkor vette birtokában a nép a Serényi grófok és tőkésék egykori tulajdonát. A malom ma BAZ.megyei Malomipari Vállalat putnoki téepe név alatt működik. 1953-ban történt legutolsó nagyarányú átalakítása alkalommal áttértek a villamos motorok

alkalmazására és kivonták az üzemből az összehasonlíthatatlanul gazdaságtalanabb és kedvezőtlenebb hatásfoku gőzgépeket. Ma tehát már a villamosenergia szolgáltatja a legfőbb hajtóerőt. Kisegítésül működik még az 1924-ben szerelt Ganz-turbinna, áramkiesése esetére pedig még megvan a 80 Le. Diesel-motor putnoki szén felhasználásával gáztüzelésre átalakítva. Ugyancsak 1953-ban szerelték át gyűrűs csapágyú gépeket a legmodernebb golyóscsapágyúra. Az őrlőberendezést kétféle országos szabvány lisztféleségre tipizálták, a legmodernebb szabadon lengő sziták alkalmazásával.

Az 1 főre eső napi tonna termelési átlag az 1919/1920-as kiugrástól eltekintve amit az a körülmény okozott, hogy a napi 7 vagonos termelést 1 bővített műszakban, kevesebb munkaerő-szükséglettel érte el a malom, a Felszabadulás előtt a 0,6 - 0,7 tonna között ingadozott. Komoly emelkedő irányzatot 1950-1960 között látunk, akkor ugyanis 38 %-al emelkedett az üzem produktivitása. Az okot egyrészt a gépi berendezésnek 1953-ban történt korszerűsítésében, másrészt abban a tényben találjuk, hogy erre az időszakra esik a munkaszervezés megjavításának és a munkaverseny kiszélesítésének következetes megvalósítása.

Az utóbbi 10 év alatt 19 %-al sikerült csökkenteni a termelési költségeket! Nagy eredmény ez, különösen ha figyelembe vesszük, hogy ugyanerre az időszakra a termelés 18 %-os emelkedése esik. A második 5 éves terv óriási távlatokat nyit meg: teljes egészében pneumatizálva lesz a malom és kapacitását 10 vagon/napra fokozzák!

A malmi dolgozók szociális helyzetére jellemző, hogy 1950-ről 1960-ra 825 forintról 1300 forintra, azaz 57 %-al emelkedett a dolgozók átlagos havi keresete. Ez a körülmény tette lehetővé, hogy azutóbbi 10 évben a dolgozók 12 %-a azaz 8 malmi munkás építette fel saját családi házat.

Ezzel elérkeztünk községünk legszámottevőbb iparágának, a szénbányászatnak ismertetéséhez.

Putnokra érkező utasnak azonnal a szemébe tűnik a korszerű szénoztályozó, a mögötte elterülő bányászkolóni, csalhatatlan jeléül annak, hogy bányászvárosba érkezett.

Előljáróban ismertetni szeretném a putnoki széntelep kialakulását.

Putnok széntelepei a Bükk hegységet és az Északi-dombvidéket /Szilicei és Gömöri érchegység nyulványai, Csekehát/ elválasztó széles, teraszos Sajó völgy északnyugati kapujában terülnek el. A Sajó völgy a környező területeknél mélyebbre süllyedt, tektonikusan preformált eróziós völgy, amelyet teljes hosszában kavicsstakaró borít. A kavicsstakarót lerakódott öntésiszap fedi. A tudomány álláspontja szerint a Sajó völgyet több ízben borította tenger. A geológiai harmadkorban, a középső miocén idején a tengerből kiemelkedő Bükk-hegység és Upponyi szigethegység peremén medencevidék terült el, amely állandóan süllyedt, s közben feltöltődött iszapos hordalékkal, homokkal. Voltak azonban olyan geológiai időszakok is, amikor a medence süllyedésében nyugalmi periódus állt be, vagy ellenkezőleg - átmenetileg - emelkedésbe csapott át.

A kutatások bizonyossága szerint ez volt az az idő, amikor a mocsaras erdők és lápnövényzet elszenesedéséből összefüggő széntelepek keletkeztek. A medence süllyedésében azonban csak átmeneti volt ez a szenesedést elősegítő nyugalmi periódus, amelynek végeztével a továbbcsüllyedő medencét újonnan keletkezett széntelepeivel együtt ismét és ismét az előnyomuló tengerár üntötte el és horotta be iszap és homoklerakódásával.

A széntelepek fölé így rakódott le a meddőréteg. Az ózdi és sajtóvígyi szénmedence szerkezetére az észak, északkelet, dél délnyugat irányú törésvonalak jellemzők. A miocén korban csak csekély mértékben gyűrődött rétegeket később vetődések darabolták fel, így a szerkezet fő jellegét a vetődések adják meg. A vetődéssel létrejött szerkezeti formák lépcsős vetődésű típusúak, árkos lesüllyedésekkel és sashér-jellegű kiemelkedésekkel. Az észak, észak-kelet, dél, délnyugat irányú vetődése 80-100 m. szélességű és hosszúságú pásztákra szabdalták fel a terület szénvagyonát, amelyet a felszínhez közel az eróziós erők még tovább szabdaltak. Ez az oka annak, hogy a Sajótól délre eső területen így Putnokon is csak napi 30-40 vagon termelési, aránylag kisebb aknaüzemekben lehet szénbányászatot folytatni.

Ezután a rövid geológiai leírás után nézzük, hogyan alakult ki városunk legfiatalabb iparága: szénbányászat.

Az első feltérési kísérletek 1922-ben történtek. A Rimamurányi RT. ekkor végzett feltérásokat, amelyek azonban nem jártak kedvező eredménnyel. Erősen vizes telepre bukkantak és túl költségesnek ígérkezett a művelés. Nem kecsegtetett elegendő profittal. S mivel abban a világban az egyetlen irányadó szempont a profit volt, abbahagyták a feltérést. Putnok lakosságának további 20

évig kellett várnia, hogy helyben találjon munkaalkalmat, s ne kelljen fárasztó utazással a 18 km-re fekvő Ózdi Vasgyárba vonatoznia kenyérkereset céljából.

1942-ben tehát 19 évvel ezelőtt, nyitották meg a Putnoki Aknaüzemegységet, amely azóta megszakítás nélkül termel. Husz év nem nagy idő egy bányász életében, még egy ember életében sem mondható végzetesen hosszúnak.

Hisz az a fiatal legényke, aki 1942-ben a bányászmesterséget választotta élethivatásul, ma még csak 40 év körüli, ereje teljében levő férfi. De hosszú és komoly idő két évtized akkor, ha meggondoljuk, hogy a 20 év minden napja munkát, nagyon komoly munkát jelent, mert a fekete gyémánt minden egyes darabját keserves küzdelemben kell kicsikarni a természettől.

Azt a feladatomat, hogy érzékeltessem a Putnoki Aknaüzemegység 20 év alatti fejlődését, legtökéletesebben úgy vélem megoldani,

ha

1. a termelékenység /produktivitás/ és

2. a termelési költségek alakulásának kettős

szemszögéből vizsgálom a termelés alakulását. Azért választom ezt a vizsgálódási módszert, mert ilyen módon nemcsak arra kapok választ, hogy mily mértékben sikerült fokozni a termelést, hanem arra az ugyancsak rendkívül jelentős kérdésre is, hogy a termelés fokozására irányuló törekvések közben nem feledkeznek-e meg a gazdaságosság alapvető követelményeiről.

Megállapíthatjuk, hogy

1. 1950-től 1960-ig a dolgozó létszám 57,4 %-os növekedésének a termelés 90,6 %-os emelkedése felel meg.
2. amíg 1950-ben az egy dolgozóra eső napi termelési átlag 0,52 tonna volt, addig az 1960-as 0,63 tonna/ 1 fő 21 %-os emelkedést mutat.

A termelékenység alakulását vizsgálva nem érdektelen az 1950. évi 0,674 tonna 1 effektiva termelést végző dolgozóra eső eredményt az 1960 évi 0,836 tonnával szemben állítani. Itt ugyanis az összes dolgozók 1 főjére eső 21 %-os termelés emelkedésével szemben 26 %-os tehát jobb termelésemelkedést látunk. Ebből arra következtethetünk, hogy az összes létszámnak nem effektív termelést végző része az elmúlt 10 évben bizonyos mértékben statisztika-rontó tényezőként hatott. Ugy gondolom, hogy ezt a kérdést az üzemgazdasági mutatók vizsgálatánál az érdekelteknek érdemes behatóbban megvizsgálni.

Viesszátérve a dolgozók számának és a termelési eredménynek alakulására megállapíthatjuk, hogy a termelés emelkedése csak kisebb részben magyarázható meg azzal a körülménnyel, hogy ma több dolgozó dolgozik a bányában, mint 1950-ben. Az eddigi termelésemelkedés oka és ugyanekkor a jövő fejlődés záloga - a munkaszervezés tökéletesítésén és a munkaverseny lendítő erején kívül a bánya hatalmas arányú gépesítése, az új művelési formák, az új technológiai bator megvalósítása volt.

Meghaladja dolgozatom kereteit, hogy részletekbe menően ismertessem ennek a műszakfejlesztési folyamatnak egyes állomásait. Ugy vélem azonban, helyesen érzékeljük a gépesítés, a műszaki fejlesztés arányait, ha figyelembe vesszük, hogy az üzem 10 évvel ezelőtt mindössze 50 db B típusú láncos vontatóval és 3 db. rázó-csuzdával rendelkezett.

Ma két olyan frontfejtése van, ahol megoldották az acéltámasz biztosítást, a szén villamos robbantással jövesztik és az acéltámasz biztosítás lehetővé teszi a kaparó gyors és zavartalan áttolását. Ma már PVC - légcsővekkal tökéletesen megoldják a bányaszellőzést, a főtevizeteket szűrőketek felfurásával

csapolják le és rablóvitlákot alkalmaznak az omlasztás biztonságos, célszerű és gyors elvégzésére. A bányában pompásan kifalazott szállítóvágatokban villamos mozdonyok végzik a szállítást és az üzemet függópálya köti össze a MÁV állomáson megépített korszerű, nagyteljesítményű osztályozóművel.

Villamos vontatás a bányában:

Ma még nem látjuk teljes egészében ennek a nagyarányú gépesítésnek termelésfokozó hatását. Az elmúlt 10 év során megvalósított műszaki fejlesztéssel a jövő további kiemelkedő termelési eredményeihez rakták le az alapot. Az a feltétlen említést érdemlő tény, hogy a putnoki bányászati üzem uttörő volt az acéltámasz biztosítás alkalmazásában, biztosíték arra, hogy az üzem fáradhatatlanul tevékeny fiatal műszaki vezetősége a jövőben is bátran alkalmazza a nagyobb eredményt nyújtó új technológiát.

Az acéltámasz biztosítás

Ami az acéltámaszok alkalmazását illeti, mi sem mutatja jobban ennek az új bányabiztosítási eljárásnak rendkívüli horderejét, mint az a tény, hogy

1. ezzel a módszerrel havonta 150 m^3 import bányafát takarítanak meg 96.000 Ft értékben, ami a bányászati költségének 2,55 %-os csökkentést jelent, s ugyanekkor
2. a baleseti gyakoriság az acéltámasz alkalmazásának első két évében 40,6-ról 28,6-ra csökkent.

Ami az üzem rentabilitását illeti, az költség alakulásának vizsgálatánál komoly problémát jelentett az a körülmény, hogy

az 1950 évi 160,76 Ft/tonna önköltség ebben a formájában nem volt összehasonlítható az 1960 évi 351.36 Ft/tonna önköltséggel. Időközben ugyanis megváltozott a szén ára. Igyekeztem összehasonlítási alapot nyerni azáltal, hogy az üzem segítségével reál-önköltségi árakat képeztem a kérdéses évekre.

Nem lenne teljes a putnoki bányauzem fejlődéséről szóló ismertetésem, ha nem térnék ki arra a körülményre, hogyan és milyen körülmények között él és dolgozik az, akinek végeredményben minden előrehaladás és fejlődés köszönhető, az üzem dolgozója, a bányász.

Először is azt vizsgáljuk meg, hogyan alakult egy átlagos keresetű vájár havi keresete:

1942 - 43-ban	95 - 105 pengő
1950-ben	1.159 Ft
1960-ban	2.770 Ft

Ma már nem tudom reál-értékben kifejezni, mit jelentett a felszabadulás előtt 95-105 pengős kereset. De sok idős bányással elbeszélgettem, s tárgyilagosan megállapíthatom, hogy szerencsésnek mondhatta magát az a bányász, aki tűrhető bérlakásban tudta elhelyezni családját, tudott venni magának kerékpárt, hogy ne kelljen gyalog járnia a munkába, s amit még ezenfelül kicsikarhatott magának mostoha sorsától, az a szombat esti büfelejtő borozgatás.

És mi a helyzet ma? Az elmúlt 5 év alatt 52 bányász épített saját házat. Ez a Putnokon lakó bányászok létszámának közel 11 %-a. Ugyancsak a putnoki bányászok közül 192-en laknak

a bánya minden kényelemmel berendezett lakótelepen, ahol kultúrház, mozi, üzletek, fodrász, stb. szolgálja a lakók kényelmét.

A lakóházak fürdőszobásak, összkomfortosak, sőt a hozzájuk tartozó gazdasági épületek lehetővé teszik a baromfi és sertéstartást is.

Ma a bányász fejlődhet, szakmailag képezheti magát. Nézzük meg 10 év távlatában hogyan alakult a vájér-csillés arányszám: 1950-ben csillésre, 1960 csillésre jutott egy vájér.

Ez időszereint dolgozó tanul tovább főiskolán, dolgozó technikumban és egyéb középfoku iskolában.

Ma rádiója van minden családnak, televíziója családnak, autója dolgozónak. Lidérces álom az öregek számára a felszabadulás előtti évek gyakorta megismétlődő munkanélkülisége és a fiatalabbak el sem tudják képzelni, hogy volt idő, amikor a bányász számára az élet röpösabb oldalát jelentette az a keservesen megkoplalt szombat esti liter bor.

A bányauzem élettartama maximum 10 év. Feltárás alatt van azonban egy új lejtőnek nevezett szénterület, amelynek 1,5-2 millió tonna szénkincse újabb 10-15 év fejtési lehetőséget biztosít. Ezek a közeljövő távlatai. Területileg azonban csaknem összefügg a putnoki telepekkel a feltárásra váró sajómercsei terület kb. 8 millió tonnája.

Mindekez az adottságok arra utalnak, hogy községünk még hosszú ideig legjelentősebb iparága marad a még számtalan szép eredmény lehetőségét ígérő bányaművelés. Ha az egyes iparágak részletes ismertetése után össze akarjuk foglalni az előadottakat, meg kell állapítanunk, hogy Putnok - amely az elmúlt

évszázad közepén számottevő kézművesiparral rendelkező mezőgazdasági jellegű település volt -

malomiparának és szénbányészatának fejlődése következtében alakult át egy évszázad alatt ipari jellegű községgé.

1960-ban lépett ugyanis 30 parasztcsalád a közös gazdálkodás útjára és alapította meg 885 hold földterülettel a Győzelem TSz-t.

Forrásmunkák ismertetése

Putnok mezőváros múltja és újabb kora 1881-ig Balogh Béla, 1894. A magyar ipar almanachja dr. Ladányi Miksa, 1951 Gömör - Kishont vármegye dr. Borovszky Samu, 1904. Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1960, Központi Statisztikai Hiv. Borsod Megye Mezőgazdasági Zsebkönyve, 1960. Magyar Stat.Hiv. Putnoki Aknaüzemegység Vezetősége által rend.bocs.termelési adatok BAZ.-megyei Malomipari V. putnoki telepvez. által rendelkezésre bocsájtott termelési adatok.

Kisipari Termelőszövetkezetek statisztikai adatai.

Putnok Községi Tanács VB. által rendelkezésre bocsájtott népességi, statisztikai és egyéb adatok.

